

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Факультет № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни «Міжнародні стандарти прав людини у
правоохоронній діяльності»
вибірковий компонент освітньої
програми другого (магістерського)
рівня вищої освіти**

***(262 Правоохоронна діяльність (магістр правоохоронної
діяльності))***

**за темою - Основні міжнародні стандарти в галузі
прав людини.**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 №8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних
дисциплін протокол від 18.08.2023р. № 8.

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук Д.С. Гета.
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук К.В. Кисильова.

План лекції

1. Розвиток інституту прав людини в міжнародному праві.
2. Права людини як загальнолюдська цінність. „Людський вимір” правоохоронної діяльності.
3. Універсальні міжнародно-правові документи у сфері прав людини.

Рекомендована література:

Основна

1. Загальна декларація прав і свобод людини 10 грудня 1948 року. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К.Качуренко. 2-е вид. Київ: Юрінформ, 1992. С. 18-23.
2. Конвенція про запобігання злочинів геноциду та покарання за нього 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К.Качуренко. 2-е вид. Київ: Юрінформ, 1992. С.62-66.
3. Конвенція проти катувань та інших жорстких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання 1984 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К.Качуренко. 2-е вид. Київ: Юрінформ, 1992. С.92-108.
4. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1952 р. // Там само, С109-122.
5. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навчальний посібник. Дніпро : ДДУВС, 2019.

Додаткова

1. Буроменський М.В. Міжнародне право: навч. посіб. Київ, 2006.
2. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020.
3. Грицаєнко Л. Органи Європейського Союзу з боротьби зі злочинністю та правові засади їх співробітництва з Україною // Вісник Академії прокуратури України. – 2012. – № 1.
4. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8.
5. Міжнародні організації: навч. посіб. / О.С. Кучик, І.Р. Суховолець, А.Б. Стельмах та ін. Київ, 2007.
6. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 1

7. Сироїд Т.Л. Міжнародне публічне право: Навчальний посібник. Вид. 2-е, доп. й перероб. Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2006.

Текст лекції

1. Розвиток інституту прав людини в міжнародному праві.

Права людини, як поняття що невідступно повинно йти поряд з розвитком людства, вперше були згадані в преамбулі французької Декларації прав людини і громадянина 1789 року. У ній проголошувалося, що: “невігластво, забуття прав людини або нехтування ними є єдиною причиною суспільних бід та зіпсованості урядів”. Таким чином було звернуто увагу на необхідність дотримання прав людини адже як вважали розробники Декларації прав людини і громадянина 1789 року, державні закони повинні відповідати принципам природного права і оскільки людина від народження має так звані природні права – то вони повинні бути закріплені в діючих нормах позитивного права. Отже, можна говорити про те, що французькими просвітниками та Великою французькою революцією 1789-1794 років був наданий потужний поштовх в розвитку концепції прав людини.

Проте концепція прав людини не отримала адекватного втілення і не була закріплена шляхом створення відповідних міжнародно-правових та національно-правових механізмів захисту прав людини доти, доки людство не пережило страхіть двох війн, які пройшли в першій половині ХХ сторіччя.

Створена одразу після закінчення Великої Вітчизняної війни Організація Об'єднаних Націй проголосила у преамбулі свого статуту таке: “Ми , народи Об'єднаних Націй, переповнені рішучістю позбавити майбутні покоління від бід війни, що двічі в нашому житті заподіяла людству невимовне горе, та знову затвердити віру в основні права людини, в гідність та цінність людської особистості, в рівноправність чоловіків та жінок та в рівність прав великих та малих націй ... ”. Подібне посилення на права людини можна вважати першими в новітній історії міжнародного права.

Підписання Статуту ООН 26 червня 1945 р. призвело до того, що права людини були віднесені до сфери міжнародного права. Всі члени ООН домовилися вживати необхідні заходи щодо захисту прав людини. На початку 1946 р. була створена Комісія ООН з прав людини. 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Загальну декларацію прав людини. Пізніше цей день було проголошено Днем прав людини.

Протягом 50-60-х рр. ХХ ст. багато країн стали членами ООН. При вступі вони визнали Статут ООН, поставивши підписи під принципами й ідеями, викладеними в Загальній декларації прав людини.

Після 50-х рр. XX ст. багато міжнародно-правових документів закріпили принципи та ідеї, викладені в Загальній декларації прав людини.

2. Права людини як загальнолюдська цінність. „Людський вимір” правоохоронної діяльності.

Концепція прав людини включає у себе два поняття цієї ідеї, дві групи прав. Перше полягає у тому, що невід'ємні і невідчужувані права належать людині в силу її існування. Це природні права, які випливають з самої людської природи кожного індивіда. До другого поняття належать юридичні права, які встановлюються відповідно до нормотворчих процесів, які відбуваються як на національному, так і на міжнародному рівні. Отже, права людини - це можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя.

Проте, існує безліч визначень поняття «права людини». Зокрема під правами людини розуміють основні моральні гарантії, якими володіють люди різних культур в усіх країнах тільки на тій підставі, що вони – люди...мають вищий пріоритет, їх дотримання скоріш обов'язкове, ніж просто бажане...Вони існують і є доступними стандартами ...не залежно від того, чи визнаються вони, чи впроваджені вони правовою системою або владою держави.

Права людини у своїй сутності є інтерпретацією ідеалів гуманізму: свободи, рівності, солідарності, справедливості, але інтерпретація особливого роду – етико-політико-правова. Це визначило складну природу прав людини, що є цілісним явищем лише по відношенню до тих задач, задля вирішення яких вони з'явилися, - захисту теперішнього і майбутнього людини та людства, перетворення суспільних відносин на принципах поваги гідності кожної людини.

Права людини є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту. Інститут захисту прав людини – сукупність міжнародних норм універсального і регіонального характеру, направлених на забезпечення прав і свобод людини.

Права людини є складним, багатоаспектним явищем. Їх сутність відображають наступні ознаки:

- права людини є юридичне поняття; правові норми, що їх закріплюють, виражають можливості особи мати, користуватися й реалізовувати різноманітні потреби та інтереси;

- права людини базуються на жорсткій шкалі закону; отримуючи закріплення у правових нормах, котрі чітко прописують можливі варіанти поведінки, права людини стають правилом, формально визначеним, обов'язковим для всіх, гарантованим відповідними механізмами забезпечення і

процедурами захисту;

- оскільки права людини фіксують першооснови буття людини й опосередковують їх у взаємовідносинах з державністю, то вони об'єктивуються (закріплюються) в законах найвищого рівня – конституційних, котрі фокусують навколо себе всі інші норми публічного і приватного права;

- права захищають людей в їх біосоціальній сутності;

- права людини – гуманістичне і глибоко моральне явище; вони мовою права відображають і втілюють в життя моральні імперативи добра і справедливості;

- права людини мають соціально-економічний зміст;

- права людини – це соціально-психологічне явище, тобто особливий світ почуттів, думок, ідей та інших духовних феноменів, що відображають місце людини в суспільстві та природі, його можливості, потреби, а також обов'язки і відповідальність;

- права людини – це конкретно-історичний феномен; вони виникли еволюційним, природним шляхом і дали потужний поштовх прогресу людської цивілізації.

- права відображають основні потреби людини, вказують на ряд її життєво важливих функцій (життя, фізичне та психічне здоров'я, генетика людини, репродуктивна здатність, інтелект, духовність);

- завдяки правам задовольняються різноманітні потреби людини, відкривають можливості для гарантованого доступу до матеріальних і духовних благ;

- права дозволяють індивіду претендувати на певну допомогу з боку суспільства і держави для підтримання життя на гідному рівні;

- права стимулюють активність самої особи, допомагають їй розкрити власний діяльнісний потенціал;

- права людини мають захисний характер, їхнє призначення в ідеалі – огородити людей від впливу усіякого насильства і примусу; вони забезпечують безпеку особи, її захищеність;

- регулюючи суспільні відносини на певних засадах, насамперед засадах поваги людської гідності, права людини дозволяють передбачати вирішення тієї чи іншої ситуації в конкретному форматі і розраховувати на те, що за допомогою механізмів захисту інтереси й потреби людини, проголошені в правах, будуть реалізовані;

- права є необхідними для динамічного розвитку суспільства і держави в цілому;

- права людини за своїм призначенням упорядковують і координують суспільні зв'язки, намагаючись поєднати свободу й повагу гідності кожного

члена суспільства із загальним благом та стабільністю соціальних відносин;

- права людини є результатом певного етапу розвитку соціуму, на якому суспільною свідомістю був досягнутий рівень розуміння важливості кожного індивіда для всіх соціальних перспектив;

- права людини стали результатом взяття суспільством певної соціально-економічної „планки”, що дозволила забезпечити (певним чином) життєво важливі людські потреби;

- права людини визначають міру свободи особи у відносинах із суспільством;

- права людини є консенсуальними за своєю природою, оскільки в них досягнута гармонія особистої свободи та загальних інтересів;

- права людини являють собою індивідуалістичну систему в сенсі того, що не дозволяють використовувати окрему людину як засіб для задоволення будь-яких загальних чи групових інтересів;

- права людини виконують функцію критичної оцінки існуючого стану речей, коригування фактичного статусу особи, виявлення „вузьких місць” у політиці, економіці, праві, культурі;

- будучи елементом політичного життя, права людини, з одного боку, стали засобом протистояння свавілля представників державної влади і зберігають свій потенціал в якості механізму контролю за адміністрацією, обмежують всевладдя держави, аби не дати йому перерости у тоталітарне; з іншого боку, вони долають відчуження влади від народу, широко залучаючи населення до формування й участі в діяльності держави та інших політичних структур;

- права людини існують об’єктивно і незалежно від визнання чи ігнорування їх державою; права людини є наднаціональні та екстериторіальні;

- права людини окреслюють межі діяльності держави, визначають спрямованість державної політики;

- права людини встановлюють чіткі правила, на яких будуються взаємовідносини особи і держави, розвиваються принципи автономії та співробітництва, а також відповідальності один перед одним;

- в основі здійснення прав людини лежить ідея конституціоналізму, котра означає, що влада діє на підставі закону і в межах закону; правова, соціальні і демократична держава, яка втілює цю ідею, виникає для досягнення цілей поваги гідності й захисту прав кожного члена суспільства;

- права людини, будучи правовою формою відображення інтересів усіх людей світу, нагальних потреб кожного представника людства, окрім національного визнання проголошені й на міжнародному рівні;

- завдяки правам людини правова система, яка їх визнає і захищає, сама

піддається трансформації; право гуманізується і демократизується, повертається обличчям до людини, представляє не тільки владу, але й індивід;

Права людини – це формально-визначені, юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами, міра можливої поведінки людини в державно-організованому суспільстві. Вони є системою умов і благ (матеріальних і духовних), без якої неможливі нормальна життєдіяльність людини, розвиток її індивідуальних властивостей, вільний вибір і самовизначення, реалізація громадських інтересів.

В основі прав людини закладено визнання внутрішньої гідності й цінності людської особистості. Ці права універсальні, невід’ємні та однакові для всіх.

Права людини перебувають у площині взаємин людини і держави, а міжнародне та національне право контролюють і регулюють здійснення державою її повноважень по відношенню до людей, наділяють їх певними свободами по відношенню до держави та вимагають від держав забезпечення основних людських потреб всіх осіб під їх юрисдикцією.

Одне з центральних місць у різноманітній та багатоплановій діяльності держави займає виконання завдань щодо захисту прав і свобод людини, охорони прав та законних інтересів державних і недержавних організацій, боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями. Деякі фахівці, зокрема Р. Лівшиць, таку функцію держави відносять до головної у цивілізованому суспільстві. Цей різновид державної діяльності у юридичному аспекті отримав назву “правоохоронна діяльність”, а установи, що її здійснюють – “правоохоронні органи”.

Питання про визначення поняття “правоохоронні органи” завжди було дискусійним у теорії права. Зокрема, науковці С. Лихова та В. Осадчий вважають, що цим поняттям охоплюються всі державні органи і громадські організації, хоча б у деякій мірі наділені правоохоронними функціями. Ще один дослідник, А. Тевлін пропонує розглядати це питання у широкому (всі державні органи, наділені певними повноваженнями у галузі контролю за дотриманням законності та правопорядку) та вузькому (державні органи, спеціально створені для забезпечення законності та правопорядку, боротьби зі злочинністю та яким з цією метою надані повноваження застосовувати передбачені законами заходи примусу і перевиховання правопорушників – суд, органи юстиції, прокуратури, внутрішніх справ, безпеки) розумінні.

У свою чергу, слід відзначити, що сьогодні діяльність органів, що здійснюють охорону права, отримала умовну, але вже звичну назву **правоохоронна діяльність.**

„Людський вимір” правоохоронної діяльності означає, що дана діяльність

не є самоціллю, а направлена на охорону та захист прав та свобод людини.

Під час міжнародної правоохоронної діяльності регулятивна статистична функція права упорядковує певні суспільні відносини шляхом закріплення основних прав та свобод особистості, компетенції національних судових і правоохоронних органів, а також міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана з охороною права (наприклад, Статус ООН, Статут Інтерполу).

Міжнародна правоохоронна діяльність має спиратися на систему принципів міжнародного права (принцип поваги прав і свобод людини, принцип мирного вирішення міжнародних спорів, принцип невтручання у внутрішню компетенцію будь-якої держави та ін.), загальновизнані принципи міжнародного кримінального права (принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, «немає злочину без закону», немає відповідальності без закону та ін.), принципи, що містяться у міжнародних угодах.

3. Універсальні міжнародно-правові документи у сфері прав людини.

I. Міжнародні документи універсального характеру, що містять у собі:

- Міжнародний білль про права людини;
- документи, що закріплюють права людини в рішеннях міжнародних конференцій;
- міжнародні акти, що закріплюють право на самовизначення і права народів;
- акти, спрямовані на попередження дискримінації;
- акти, що закріплюють принципи правосуддя;
- акти, що регулюють права осіб, що були піддані затриманню або тюремному ув'язненню;
- акти, що регулюють права жінок;
- акти, що регулюють права дітей;
- акти, що закріплюють економічні та соціальні права;
- акти, що закріплюють права на користування досягненнями культури, інформацією, свободу асоціацій;
- акти, що регламентують захист прав людини в збройних конфліктах;
- акти, що встановлюють міжнародні військові злочини і злочини проти людства;
- акти, що регулюють заборони рабства, підневільного стану, примусової праці.

Отже, серед найважливіших міжнародно-правових документів з прав людини, у першу чергу слід назвати Міжнародний білль про права людини (Міжнародну хартію прав людини), який складається з наступних документів:

– Загальна декларація прав людини (1948 р.). Вона є основою для численних конвенцій та національних конституцій. Загальна декларація була прийнята, як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави.

Декларація, як така, не є юридично обов'язковим документом, проте вона «відображає загальну домовленість народів світу і є зобов'язанням для членів міжнародного співтовариства». Особливе значення приділяють статтями 3, 5, 7-9, 10 і 11,12,15,16 які містять основні принципи, а саме: право на життя, свобода і безпека особистості, заборона катувань і жорстокого поводження чи покарання; заборона безпідставного арешту, затримання або вигнання; право на справедливе судочинство; право на рівний захист від якої б то не було дискримінації; право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом; Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом; Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту; Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину; Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію; право на захист закону від такого втручання або таких посягань; право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави; право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну; право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком. Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні не політичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Таким чином, норми даної Декларації визначають засади правоохоронної діяльності.

Після прийняття Декларації Комісія ООН з прав людини почала опрацьовувати документи, які були б юридично обов'язковими для держав, що їх ратифікували. Таким чином, були прийняті наступні три документи:

– *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.)*. Статті 6, 7, 9, 11, 14 і 15 даного акту детально розглядають право на життя, заборона необґрунтованого арешту та утримання під вартою, заборона тюремного ув'язнення, як покарання за невиконання договірних зобов'язань; право на справедливе судочинство і заборона [кримінальних](#) покарань, мають зворотну силу. До Пакту приєдналися більше 100 держав, і він є документом, який має обов'язкову силу, який зобов'язані виконувати уряди та їхні установи, в тому числі пенітенціарні.

– *Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.)*. Перший [факультативний протокол](#) до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права набрав чинності одночасно з Пактом. Цей додатковий документ дозволяє Комітету з прав людини отримувати й аналізувати звернення приватних осіб, які стали [жертвами](#) порушення будь-якого права, передбаченого Пактом.

– *Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1989 р.)*. Незважаючи на те, що Міжнародний пакт про громадянські і політичні права не забороняє смертну кару, він [встановлює](#) суворі обмеження на її застосування. Враховуючи постійне збільшення в світі кількості прихильників повного скасування смертної кари, у 1989 р. Генеральна Асамблея прийняла Другий факультативний протокол до Пакту, спрямований на скасування смертної кари і забороняє її застосування [державами](#) - членами.

І останній документ, який складає Міжнародну хартію прав людини, -

– *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.)* (набрав чинності в січні 1976 р.) - захищає широкий спектр прав, у тому числі право на працю; справедливі умови найму; на організацію профспілок; на [соціальне забезпечення](#) та [соціальне страхування](#); на захист сімей і дітей ; на гідний [рівень життя](#); охорона здоров'я, [освіта](#), участь у культурному житті. Пакти, на відміну від Декларації, є юридично обов'язковими договорами. Погоджуючись стати сторонами-учасниками Пактів, держави беруть на себе зобов'язання дотримуватися процедур, обумовлених у відповідних статтях, включаючи подання доповідей про дотримання ними положень Пактів. Вони є обов'язковими тільки для держав, які є їхніми учасниками.

Крім Міжнародної хартії прав людини є ще цілий ряд інших міжнародних документів, прийнятих ООН або іншими міжнародними організаціями. Їх можна поділити на три групи:

1. Конвенції, що стосуються певних категорій людей, яким потрібен захист:

- *Конвенція про статус біженців 1951 р.*, - набула чинності 22 квітня 1954 р. Конвенція дає визначення поняття «біженець» та встановлює загальні підстави, на яких надається статус біженця. Конвенція забороняє будь-яку дискримінацію щодо біженців. Частиною прав біженці користуються на рівні з громадянами приймаючої їх країни, частиною — на тих же умовах, що й іноземці. Конвенція допускає вислання біженця в інтересах державної безпеки, але забороняє їх повернення до держави, яку покинули, побоюючись переслідування.

- *Конвенція про права дитини 1989 р.* - набула чинності у вересні 1990 р.. На сьогоднішній день до неї приєдналися понад 100 держав. Вона передбачає певні особливі [права неповнолітніх](#) правопорушників, визнаючи їх особливу незахищеність і зацікавленість суспільства в їх соціальній реабілітації. Зокрема, Конвенція забороняє довічне ув'язнення неповнолітніх і захищає їх від застосування смертної кари і тортур. Тюремне ув'язнення неповнолітніх має бути крайнім заходом, і в разі його застосування, воно повинно бути як можна менш тривалим. Конвенція вимагає, щоб з неповнолітніми, які переступили закон, завжди зверталися гуманно, поважаючи їх людську гідність, з урахуванням віку дитини та можливості його соціальної реабілітації;

- *Конвенція про корінне та інше населення, що веде племінний спосіб життя 1957 р.* Вона була спрямована на захист цих народів від асиміляції, на захист їхньої самобутності, на збереження і розвиток їх культури, мови, релігії. У 1989 р., у Женеві, Міжнародна організація праці прийняла новий документ — *Конвенцію про корінні народи і народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних державах*, що переглянув і розвинув деякі положення попереднього документа тощо.

2. Конвенції, що закріплюють певні права більш детально:

- *Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього 1948 р.* (вступила в силу в січні 1951 р.). Як і сама [Організація](#) Об'єднаних Націй, вона була породжена потрясінням, яке зазнавало світове співтовариство внаслідок грубого порушення прав людини під час другої світової війни. Конвенція підтверджує, що [геноцид](#) є [злочином](#), переслідуванням за міжнародним правом, вона спрямована на розвиток міжнародного співробітництва з метою ліквідації цього злочинця. Зокрема, Конвенція розглядає дії, спрямовані на повне або часткове знищення національних,

етнічних расових чи релігійних груп шляхом вбивства, заподіяння тяжких фізичних чи психічних каліцтв, умисного створення умов життя, призводять до фізичного знищення, вживання заходів, що перешкоджають народжуваності в групі або насильницької передачі дітей однієї групи в іншу.

- *Конвенція про заборону тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання*, - набула чинності в червні 1987 р. Вона йде значно далі Пакту про громадянські і політичні права, забезпечуючи захист від катувань як від міжнародного злочину. Згідно з Конвенцією, держави-учасники зобов'язані приймати активні законодавчі, адміністративні, судові та інші заходи для запобігання катувань; дотримуватися принципу невидачі, якщо є підстави підозрювати, що видана особа буде піддана катуванню; гарантувати жертвам тортур право на звернення зі скаргою та її негайне й неупереджене розгляд компетентними органами; забезпечувати захист позивачів і свідків; виключати з розгляду докази або твердження, отримані під тортурами, і виплачувати компенсацію жертвам та їх утриманням.

- *Конвенція про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів 1949 р.*, - спрямована на захист трудящих, які здійснюють право на об'єднання в профспілкову організацію; невтручання профспілкових організацій трудящих і підприємців у справи один одного; сприяння веденню колективних переговорів на добровільних засадах. Згідно з Конвенцією, трудящі повинні користуватись відповідним захистом проти будь-яких дискримінаційних заходів, спрямованих на обмеження свободи асоціацій у сфері найму на роботу та ін.

3. Конвенції, прийняті з метою усунення певної форми дискримінації:

- *Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р.* набула чинності в січні 1969 р., заборонивши всі форми расової дискримінації в політичній, економічній, соціальній і культурній сферах. Серед її положень норми, що вимагають рівноправ'я у всіх судових інстанціях та органах, пов'язаних з відправленням правосуддя без дискримінації за расовою ознакою, кольором шкіри, громадянства або етнічної приналежності.

- *Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок.* Вступивши в силу у вересні 1981 р., дана конвенція стала основним міжнародним документом, що забороняє дискримінацію жінок у політичній, економічній, соціальній, культурній та цивільно-правовій областях. Вона вимагає від держав-учасників прийняття конкретних заходів в кожній з перерахованих галузей, ліквідації дискримінації жінок та надання їм можливості реалізації і використання прав і основоположних свобод людини на основі рівності з чоловіками.

- *Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р.*, - набула чинності у 1962 р. У даному акті зазначається що, дискримінація в галузі освіти є порушенням прав, проголошених у Загальній декларації прав людини 1948. За Конвенцією, термін «дискримінація» охоплює будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних, або ін. переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, що має на меті (або наслідком якої є) знищення чи порушення рівності відносин у сфері освіти, зокрема: закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого ступеня або типу; обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб нижчим рівнем освіти; створення або збереження окремих систем освіти або навчальних закладів для певних осіб або груп осіб, крім визначених Конвенцією випадків; становище, несумісне з гідністю людини, в яке ставиться особа або група осіб, тощо (п. 1 ст. 1).

- *Конвенція щодо дискримінації в галузі праці і занять 1958 р.*, - набула чинності у 1960 р. У вказаному міжнародно-правовому акті підкреслюється, що будь-яка дискримінація у сфері праці та занять суперечить Філадельфійській декларації МОП 1944 р. (невід'ємній частині Статуту МОП), де проголошено, що всі люди незалежно від раси, віросповідання або статі мають право на забезпечення свого матеріального добробуту і духовного розвитку в умовах свободи і гідності, економічної стабільності та рівних можливостей.

У п. 1 ст. 1 Конвенції наведені визначення дискримінації. Нею є: а) «будь-яка відмінність, недопущення або перевага, що здійснюється за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, національного походження або соціальної належності, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей або поводження у сфері праці та занять»; б) «будь-яка інша відмінність, недопущення або перевага, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей або поводження у сфері праці та занять». Будь-яка відмінність, недопущення або перевага стосовно певної праці, заснована на її специфічних вимогах, дискримінацією не вважається (п. 2 ст. 1).

У грудні 1979 р. Генеральна Асамблея прийняла *Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку*, який складається з восьми основних статей, що містять положення щодо службових обов'язків осіб з підтримання правопорядку; необхідності захисту прав людини; застосування сили; використання конфіденційної інформації; заборону тортур і жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; необхідності охорони здоров'я осіб, які утримуються під вартою; корупції і

дотриманні закону та Кодексу. По суті, Кодекс є основним критерієм оцінки міжнародною спільнотою поведінки співробітників пенітенціарної системи.

Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку були прийняті Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, який відбувся в 1990 р. Принципи виходять з того, що підтримка правопорядку часто носить небезпечний характер, зазначають, що загроза життю або безпеки посадових осіб з підтримання правопорядку є загрозою стабільності суспільства в цілому. У той же час вони встановлюють жорсткі правила застосування сили та вогнепальної зброї. У Принципах підкреслюється, що застосування сили можливе лише у разі абсолютної необхідності і лише в тій мірі, в якій це потрібно для виконання законних функцій з підтримання правопорядку. Принципи забезпечують точний баланс між обов'язками посадових осіб з підтримання громадського порядку та їх обов'язком захищати право людини на життя, свободу і безпеку.

Безумовно, права людини розвиваються, а деякі з них потребують особливих гарантій. У рамках даної тематики окрему увагу необхідно приділити міжнародним стандартам прав людини в інформаційній сфері. Права і свободи людини у сфері інформації стали важливим чинником умов існування конкретного індивіда і багато в чому визначають політичний лад держави. Адже права і свободи людини у сфері інформації є ключовими інститутами громадянського суспільства, правової, демократичної держави.

Першим фундаментальним, міжнародно-правовим документом, що містить комплекс юридичних гарантій, визначає зміст і сутність інформаційної безпеки особи є Загальна декларація прав людини (1948 р). Відповідно до ст. 19 Декларації «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення: це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Окрім Загальної декларації прав людини права людини в інформаційній сфері закріплюють й інші міжнародно-правові документи, такі як:

- *Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.)* в ст.10 визначає, що «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів»;

- *Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (1998 р.)* визначає основні принципи надання громадськості

екологічної інформації органами державної влади та місцевого самоврядування;

- *Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (1981 р.)* у ст. 1 проголошує забезпечення на території кожної держави-учасниці для кожної особи незалежно від її національності або помешкання поваги її прав і основних свобод, зокрема її права на недоторканність особистого життя, стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру та ін.

У Загальній декларації прав людини (1948 р.) не визначено конкретних обмежень використання та реалізації людиною свого права на інформацію. Існує лише загальна норма ст. 29 Декларації, яка передбачає, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина може зазнавати обмежень, установлених законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві (ч. 2 ст. 29), а також зазначено, що здійснення відповідних прав і свобод в жодному разі не повинне суперечити цілям і принципам ООН (ч. 3 ст. 29).

Таким чином, **визначено основні ознаки, які в комплексі можуть бути підставою для обмеження прав і свобод людини:** забезпечення прав і свобод третіх осіб або моралі, громадського порядку і загального добробуту, причому важливо, лише в тому розумінні, яке існує в рамках демократичного суспільства; забезпечення дотримання цілей і принципів ООН та наявність прямих правових приписів, що регламентують застосування подібних обмежень.

Більш детально баланс між мірою поведінки людини при здійсненні своїх інформаційних прав та мірою втручання держави в цю сферу прописано в нормах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.). У п. 2. ст. 19 цього Пакту прописане право на свободу інформації, яке визначається як право на вільне вираження світогляду і включає: свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Зокрема, за п. 3. ст. 19 Пакту користування правом на свободу інформації накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність і, отже, це право може бути пов'язане з певними обмеженнями. Викладено конкретні вимоги до встановлення подібних обмежень свободи інформації; ці обмеження «мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб: б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення».

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Підкреслюється, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави.

Ключовими для визначення прав і свобод людини в галузі інформації є норми статей 34 і 32 Конституції України. Так, ст. 34 Конституції України визначає право на свободу слова та право на інформацію, згідно з яким: а) кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; б) кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Ч. 3 ст. 34 Конституції України містить вичерпний перелік випадків обмеження цього права: «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя».

Гарантії права людини на невтручання в особисте життя, ґрунтуються насамперед на ст. 32 Конституції України, яка, зокрема, визначає, що: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини».

Нормами цієї статті визначаються і основні механізми забезпечення зазначеного права. Першим із них (ч. 3 ст. 32 Конституції України) є право громадянина ознайомлюватися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Це право дає змогу встановити сам факт збирання інформації про особу органами публічної влади та їх посадовими особами, визначити їх зміст і на підставі цього установити ступінь правомірності таких дій.

Інший механізм (ч. 4 ст. 32 Конституції України) полягає в гарантії судового захисту прав: а) спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї; б) вимагати вилучення будь-якої інформації; в) відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням,

зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Похідним від права на невтручання в особисте життя є *право на таємницю кореспонденції*, оскільки фактично цим правом встановлюється додаткова гарантія невтручання в особисте життя людини. Зокрема, в рамках Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8) ці права розглядаються в комплексі. В Конституції України це право визначено окремою ст. 31, за якою кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Основним механізмом забезпечення цього права є визначене в ст. 8 правило, згідно з яким винятки із права на таємницю кореспонденції можуть бути встановлені лише судом з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

У підсумку вищевикладеного, можна запропонувати таку дефініцію загального поняття: ***міжнародні стандарти прав людини** - це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного чи політичного характеру.*

Міжнародні стандарти прав людини виконують наступні функції:

1) визначення переліку прав і свобод людини, які в обов'язковому порядку повинні бути визнані державами-учасницями тієї чи іншої конвенції;

2) формулювання змісту прав і свобод, що повинні одержати втілення в конституціях і законах держав-учасниць конвенції. Наприклад, Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права (1966 р.) розкриває поняття достатнього життєвого рівня. Це поняття включає достатнє харчування, одяг і житло для людини та її родини;

3) встановлення зобов'язань держав щодо забезпечення реалізації проголошуваних прав і свобод. Наприклад, приєднавшись до Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (1950 р.), Україна була зобов'язана скасувати страту як вид кримінального покарання;

4) фіксація обмежень і заборон, пов'язаних з реалізацією прав і свобод людини. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.) забороняє пропаганду війни, насильства, національної, расової, релігійної ворожнечі.

Питання прав і свобод людини на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері забезпечення прав людини, їх практична реалізація є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства в цілому.